

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІЙ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ

Протягом останніх десятиліть перед міжнародним співтовариством гостро стоїть питання співвідношення двох основних принципів міжнародного права: принципу самовизначення націй та принципу територіальної цілісності держави. Прагнення до національного відродження та самовизначення часто призводить до міжнаціональних конфліктів, становить внутрішню загрозу територіальній цілісності та політичній стабільності суверенної держави.

Самовизначення означає право нації вибирати такий шлях розвитку, що найбільшою мірою відповідає їхнім історичним, географічним, культурним, релігійним та іншим традиціям та уявленням. Зміст принципу самовизначення націй розкривається через право створювати суверенну незалежну державу, вільно приєднуватися до незалежних держав або об'єднуватися з нею, встановлювати інший політичний статус.

Сутність принципу територіальної цілісності є захист території держави від будь – яких посягань, в тому числі внутрішніх. На практиці майже неможливе компромісне співвідношення двох дефініцій, оскільки воно ускладнюється проблемою подвійних стандартів у політиці великих держав, які застосовують не однаковий підхід до визнання нових суб'єктів міжнародного права, виходячи зі своїх політичних та економічних інтересів та вирішення зовнішньополітичних проблем, без урахування інтересів націй, які виборюють свою незалежність[1, с. 183].

Як правило, держава, в межах якої відбувається національно – визвольний рух вбачає у цих процесах загрозу територіальній цілісності. За таких обставин, міжнародне співтовариство, значення якого у впорядкуванні конфлікту суттєве, повинно виконувати роль незалежного безстороннього арбітра.

Необхідно враховувати, по – перше, обставини, які є підставами для національно – визвольного руху, а також права та інтереси, які у такий спосіб намагається відстоювати нація. Щоб претендувати на самовизначення як винятковий захід необхідна сукупність таких умов: ті, що мають намір реалізувати це право, є «нацією»; держава, в межах якої можливе таке виділення, порушує права цієї групи людей; відсутні інші ефективні заходи

в рамках внутрішнього чи міжнародного права, що можуть вирішити проблеми цієї групи.

Нація – це соціально – економічна й духовна спільнота людей з певною психологією і свідомістю, яка відбулася історично і якій властива стійка сукупність сутнісних характеристик, серед яких: мова, звичаї, культура, релігія; політичні і громадські інституції; історія, з якою вони себе ідентифікують; певна територія[2, с.736].

Порушення державою внутрішнього самовизначення нації (позбавлення права на участь в управлінні державою, дискримінація за расовою чи етнічною ознакою та ін.) є зловживанням владою, прямим порушенням права на самовизначення нації, що автоматично нівелює пріоритетність принципу територіальної цілісності. Недопустимим є затвердження одного принципу шляхом порушення іншого. Таким чином, самовизначення розглядається як реакція на утиски чи обмеження.

За умови, що інтерес нації може бути задоволено, а право поновлено наданням автономії у складі держави – пріоритет повинен надаватися принципу територіальної цілісності, з метою уникнення подальшої фрагментації. В цьому вбачається компроміс між двома непорушними засадами. Так, у 1974 році після демократичної революції державна влада Португалії надала Мадейрі політичну автономію.

По – друге, слід враховувати характер поведінки сторін конфлікту. Право на самовизначення має здійснюватися демократичним шляхом, у рамках закону. В межах даного принципу необхідно діяти як нації, що захищає свої права та інтереси, так і державі. Ініціатива використання демократичних засобів впорядкування відносин (референдум, плебісцит, петиції та ін.) характеризує одну із сторін як сумлінного суб'єкта міжнародного права: націю, як таку, яка має політичний центр або організацію, яка у разі утворення незалежної держави зможе забезпечити її функціонування; державу, як таку, що намагається врегулювати конфлікт з урахуванням інтересів нації.

Можна згадати про рішення Верховного Суду Канади щодо одностороннього виходу провінції Квебек зі складу федерації. Суд постановив, що квебекці не є колонізованим народом, і їх права не порушуються, тому вони не можуть посылатися на принцип самовизначення народів. Водночас він також визнав, що навіть якщо б не було жодного права на односторонній вихід за міжнародним правом, то успіх такої спроби залежав насамперед від міжнародного визнання чи фактичного визнання сецесії міжнародною спільнотою. Верховний Суд також зазначив, що Квебек не може вийти в односторонньому порядку незважаючи на те, наскільки самі квебекці підтриму-

ють ідею відділення. Водночас він визнав, що якщо таких квебекців буде більшість, то це буде сигналом, який не може бути проігнорованим іншими провінціями та федеральним урядом Канади. Обидві сторони повинні домовлятися про правові механізми сецесії[3 с. 154]. Як відомо, з ініціативи Квебекської партії були проведені два референдуми з питання відділення від Канади – в 1980 і 1995 роках, проте тоді прихильники незалежності не змогли заручитися підтримкою більшості жителів. Національно– визвольні рухи, зокрема, були обумовлені боротьбою жителів Квебеку за розширення використання французької мови в житті суспільства і держави. Події того часу стали поштовхом для пошуків шляхів порозуміння між англomовною більшістю та франкомовною меншиною. Результатом стало запровадження державної політики мультикультуралізму, в основі якої лежить ідея захисту рівних прав представників тих чи інших культурних груп. Прийнята в 1980 р. Конституція країни передбачає офіційну рівність між англійською та французькою мовами на всій території Канади. Нині в Канаді на урядовому рівні реалізується Програма розвитку офіційних мов меншин (Development of Official– Language Communities Program), яка має сприяти життєздатності франко – та англomовних меншин Канади та заохочувати їх участь у всіх сферах життя суспільства шляхом угод про співробітництво з організаціями меншин, територіями, муніципальними та федеральними органами[4, с.6, 7]. Події у Канаді є яскравим прикладом застосування інститутів демократії з метою збереження територіальної цілісності та добробуту держави без порушення прав окремої верстви населення.

Окремим важливим аспектом є прагнення новоствореної держави до міжнародного визнання, схвалення її дій міжнародним співтовариством, що у майбутньому гарантує ефективне функціонування назовнішній арені . Така мета повинна спонукати нації, що виборюють свою незалежність, діяти в межах міжнародних стандартів. У свою чергу держави мають виходити з того, що чим більшою мірою порушуються права та інтереси нації, чим триваліший період не вживаються дієві заходи спрямовані на поновлення такого права, тим вища ймовірність надання пріоритету інтересам нації. У протилежному випадку, національно – визвольний рух, в ході якого нівелюється значення міжнародного визнання, порушуються міжнародні стандарти, зокрема шляхом ініціювання озброєних конфліктів, підривної діяльності, маніпуляції суспільною думкою за допомогою різноманітних засобів, з боку нації, що виборює незалежність, набуває ознак сепаратизму. Це унеможливить наступне визнання співтовариством, і за таких умов ставить під загрозу подальше функціонування новоствореної

держави на міжнародній арені, її економічний та політичний внутрішньо-державний добробут.

По – третє, у разі неможливості компромісної реалізації принципу територіальної цілісності та принципу самовизначення націй, пріоритет, незалежно від обставин, завжди належить принципу поваги прав людини. Як свідчить практика останніх десятиліть, національно – визвольні рухи призводять до посягання на людське життя, що є неприпустимим. Вирішувати питання про пріоритетність інтересів держави або нації необхідно під гаслом забезпечення та охорони прав людини.

Таким чином, принцип самовизначення нації може бути реалізований за умови збереження територіальної цілісності держави через розвиток та утвердження інститутів демократії. Перший з названих принципів має обмежувати антидемократичну політику влади. Реалізація права націй на самовизначення, безспірно, є загрозою територіальній цілісності держави, але ця загроза прямо пропорційно залежить від поваги держави до прав та інтересів кожної нації.

Виходячи з вищезазначеного, не слід розглядати реалізацію нацією права на самовизначення та з іншого боку захист державою територіальної цілісності як взаємовиключні явища. Така позиція підтверджується, по – перше, можливістю їх комплексного, гармонійного поєднання шляхом впровадження інституту автономії. По – друге, перше із зазначених явищ повинно розглядатися як виняток із другого. Жоден із зазначених принципів не має переваги над іншим, поки пріоритетність одного з них не обумовлена індивідуальними обставинами, вагомими і безспірними.

Література:

1. Хоббі Ю. С. Проблеми, пов'язані з реалізацією принципу самовизначення народу в сучасному світі / Ю. С. Хоббі // Серія Право. – 2014. – №28. – С. 183.
2. Політологічний енциклопедичний словник / уряд. В. П. Горбатенко. – 2 – е. вид., доп. і перероб. – Київ: Генеза. – 2004. – С. 736.
3. Reference re Secession of Quebec [1998] S. C. R. 217. – P. 151–155.
4. Чередник Н. В., Чередник Ю. В. Мовна політика як складова політики мультикультуралізму в Канаді / Н. В. Чередник, Ю. В. Чередник // Акт. пробл. держ. упр.: зб. наук. пр. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 2 (2). – С. 6–7.
5. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія / О. В. Тарасов // Харків: Право. – 2014. – С. 512.

Науковий керівник: Маринів І. І., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.